

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Николай Иванов Ненов,
директор на Регионален исторически музей - Русе

за дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен 'доктор' по професионално направление 3.1. „Социология, антропология и науки за културата“ (Теория и история на културата. Българското читалище и съвременните политики за култура), с автор: Силвена Неделчева Байракова, на тема: „Българските читалища – между възхвалата и отрицанието. Читалищен мениджмънт в съвременен контекст“, с научен ръководител: доц. д-р Георги Вълчев, Софийски университет

Представеният от Силвена Неделчева Байракова комплект материали на хартиен носител е в съответствие с утвърдения „Правилник на Софийския университет за присъждане на научни степени и заемане на академични длъжности“ с последно изменение от месец октомври 2016 г., Раздел III, чл. №№ 64 и последващи, и включва всички необходими документи. Докторантът е приложил шест публикации по темата на своето изследване. Дисертационният труд е с общ обем от 266 страници и е структуриран в Увод, три Глави, Заключение, Приложения. Библиографията включва общо 135 заглавия.

Докторантката Силвена Байракова е утвърден културен мениджър и председател на Народно читалище „Отец Паисий – 1893“ във Велинград, което, заедно с работата ѝ в читалище „Развитие“ в Разград, ѝ дава възможност не само за реализация на теоретични подходи към темата, но и за реално прилагане на моделите на мениджмънт. Обучението ѝ у нас и в чужбина, както и формираните умения за координиране, управление и

администриране на хора и дейности по проекти, представляват съществен елемент в създаването на настоящата дисертация.

Ролята на читалищата у нас е видима за мнозина, а функциите им на културни центрове, допринасящи за достъпа до култура ги прави активен субект в дефинирането на местни културни политики. Този момент, както и широкото им повсеместно разпространение и голям брой, осигурява актуалност в научно отношение на разработвания дисертационния труд. Проучванията върху начините и моделите на управление, както и елементът, свързан с опазването и споделянето на нематериалното културно наследство в унисон с държавната политика, прави важни и конкретните задачи, разработени в дисертацията.

Неубедителната позиция на читалищата по отношение на развитие на гражданското общество, както и поляризирания дебат за тяхното финансиране, очертават липса на дългосрочна визия за развитие на читалищата, независимо от позицията им в процеса на конструиране на националната идентичност. Поради това докторантката определя две свои изследователски направления: да погледне към читалищата като активни субекти в публичното договаряне на местни политики; и да регистрира в читалищата осъществяваната държавна и местни културни политики. С това докторантката показва познаването на реалните проблеми в сферата, която изследва.

В хода на изследването са използвани няколко различни методи за проучване, както и комбинация между тях. Чрез историографско проучване се извеждат спецификите на организацията и нейните трансформации през различни периоди, като се търсят границите между държавния културен институт и гражданската организация. Тук докторантката демонстрира познание на автори – значими имена от XIX, XX и XXI век. Използвани са

анкети, попълнени от 850 читалища, включено наблюдение, полуструктурирани интервюта и case study. По този начин допълването на количествени с качествени методи придава дълбочина и широта на изследователския процес, за да се постигнат отговори на задачите, поставени пред докторантката, свързани с активността, човешките ресурси, мотивация и връзки с местни общности и местни власти.

В Увода е посочена актуалността на изследването и е посочен предмета на настоящия труд. Детайлно са описани цели и задачи, методология, както и работната хипотеза. По този начин са очертани основната дейност, инструментите за извършването на работата и възможните резултати. Посочени са автори и направления по темата, които вече са разработвани, като така се показва и тяхното детайлно познаване.

В Първа глава хронологично се проследява развитието на институцията в хода на българската история, както и динамиката на тяхната поява, която продължава да е във възход. Изследването акцентира върху гражданския характер на организацията още от времето на нейното появяване, който има богат потенциал, допринесъл за разгръщането на читалището в „активен модернизационен агент“, тъй като в българските читалища се раждат българският театър, библиотека, музей (стр. 15). В същото време е регистрирана и тенденцията на одържавяване във времето на социализма, „осигурила достъп до култура, с който се оказва въздействие върху социума за промяна на неговите културни навици“ и формиране на потребители на културен продукт (стр. 16). Наблюденията тук, както и върху промяната на законодателството през различните периоди, съставят основа за разбирането на съвременния живот на читалищата. Изследователката убедено посочва занижената инициативност на институцията, както и зависимостта на работещите в нея от осигуреното финансиране на щатни места от страна на

държавата, като наследство от близкото минало, което и до днес стагнира възможните успешни модели на управление в съвременността.

Във Втора глава от труда докторантката се спира върху развитието на читалищата в настояще време, с фокус върху външната среда на работа на организациите, предопределена от Закон за народните читалища (1996 г.), както и на популярния Доклад на Чарлз Ландри, създал множество актуални и до днес препоръки за реформа в културния сектор. Според докторантката тъкмо този документ и последиците от появата му са допринесли за преоткриването на читалищата като граждански организации, каквато всъщност е тяхната „автентична природа“ (стр. 93). Проследяват се формите за подпомагане на читалищата и активните дарителски програми и грантови схеми, както и наличието на Регионални експертно консултантски центрове „Читалища“, които твърде меко са характеризирани като случай на „деконцентрация на властта“ (стр. 106). Увеличените възможности за финансиране на дейност и дори техническо оборудване, чрез изграждане на проектна култура, са отбелязани детайлно с проследяване на отделните финансиращи организации, като са проследени резултатите от настъпилите промени. Едновременно с това докторантката разполага читалищата в съвременния контекст на дезинтеграция на обществени структури, висока степен на миграция, реализация на несистемни културни политики, с което обговаря рамката, която ще бъде запълнена с данни от изследването в следващата глава.

В Трета глава докторантката Силвена Байракова е разгърнала изложението си около събраните от нея данни за успешното адаптиране на читалището като институция в съвременността, като се съобразява с нормативната уредба и с местните политики. В анализа на емпиричните данни на дисертационния труд е обърнато внимание на функциите на секретаря, председателя и настоятелството, тъй като тяхната ефективност на работа е изключително

важна за дългосрочното и краткосрочно организационно развитие. Особено ярко това се очертава в детайлно описания case study. Пред нас застават ключови фигури, които притежават различна мотивация, предопределяща посоки на развитието. Определени като „решителен фактор за качеството на работата и развитието на читалището“ (стр. 133) на тях се разчита да изведат институциите в орбитата на гражданските организации, поставени в близост до местните инициативи и нужди, поради което се очаква от секретаря и председателя да бъдат ръководители от лидерски тип.

Сред приоритетните дейности, които представителите на институциите сами формулират, са връзката си с културната сфера, докато образователните и социалните функции са доста по-неразпознавани. Приоритизира се ролята на читалищата за опазване на местното нематериално културно наследство, докато работата им в сферата на неформалното образование и в достъпа до съвременни информационни услуги, сякаш не е толкова видим. Като важен елемент за промяна на ситуацията се посочва диференцирането на държавната политика в читалищния сектор, по отношение на противопоставянето село-град, което е необходима стъпка за реформирането на институцията (стр. 138). Читалищата и в София, и в страната срещат сериозен дефицит по отношение на човешките ресурси, като причините за това са различни, но резултатът е еднакво критичен (стр. 206). Поради това възможен вариант за промяна и реструктуриране на читалищния сектор е овластяването на общностите с правомощия при формулирането на локални политики. Това вероятно ще се окаже ключов момент в бъдеще, когато се преодолее наличното противоречие, където държавата финансира дейности, които не работят по държавни приоритети, а предимно локално, но в същото време ползвателите на тези дейности – общините, не подкрепят читалищата в нужната степен. Превръщането им в общински институции или

граждански сдружения са само два от възможните сценарии, които обаче се ограничават от недостига на организационен капацитет и човешки ресурси.

Изследването дава възможност на докторантката да заключи, че финансовият недостиг в сферата на читалищната дейност представлява по-скоро неефективно управление на ресурсите (стр. 159), ето защо фактът, че две трети от този тип институции у нас се ползват от финансиране по проекти е окуражаващ.

Резултатът от проучванията формира съществена част от приноса на дисертацията на Силвена Байракова. Анализите на резултатите посочват сравнително слабата реализация на граждански позиции и инициативи, рефлектиращи и в управлението на читалищата. Едновременно с това съвременните форми на местни и държавни културни политики не винаги имат ясно изражение, поради което във фокус застава възможността за търсене на по-добри мениджърски модели на читалищната дейност.

В досегашните изследвания по темата липсва необходимото натрупване на емпиричен и критичен материал по отношение на развитието на самата организация в съвременността и управлението ѝ в променените икономически и социални условия. В това отношение настоящият дисертационен труд има приносен характер, той запълва една съществена празнина в научната литература и дава стабилна основа за оценка на ефективността в управлението на читалищата, както и в определянето на техните слаби и силни страни, в контекста на актуалните и динамични социо-културни процеси.

Докторантката им шест публикации по настоящата тема, с което е показала не само активност по отношение на научния процес, но на практика е верифицирала част от тезите си, съобщила ги е с научните аудитории, пред които текстовете са изнесени. Два от текстовете имат подчертана аудитория

сред читалища, други три се разполагат в академичното пространство, осигурено за творчеството на докторанти в университета. Последната по време публикация е в изданието на БАН – сп. „Български фолклор“, където от десетилетия се публикуват теми, засягащи дейността на читалищата у нас, като така отново се предполага аудитория, която е с формирани очаквания по темата. С тези публикации тя представя опита си в обзора на развитие на читалищата, но също така се спира на проблеми, стереотипи, силни и слаби страни, с което разкрива някои от основните си тези, свързани с необходимостта от диферинциране на културните политики за читалищата.

При създаването на настоящия труд безспорно се вижда личните качества на докторантката, която стъпва на предходниците в науката, но благодарение на използваната методология и проучванията, извършени от нея, е формирала резултати, които са неин безспорен принос.

Авторефератът адекватно отразява както структурата на дисертацията, така и основните резултати. Поднесени са цели, задачи, тези, проследено е развитието на отделните проучвания и база данни, което ми дава основание да потвърдя неговото качество.

Изследването, извършено от докторантката Силвена Байрякова, използва интердисциплинарен подход за реализация на заложените цели, като резултатът представлява поглед върху работата на институцията отвътре и отвън. По този начин, тази на пръв поглед позната тема – за живота на българските читалища, придобива нов смисъл, тъй като чрез детайлния анализ и реалните данни от проучванията се посочват редица проблеми, силни и слаби страни. Чрез смяната на гледните точки – не толкова в перспективата на хронологията на развитието и отразяваната държавна политика, колкото при взаимодействието с местните общности, се осмисля превръщането на местните форми на наследство в ценност, които стават

потенциални елементи, интегриращи както държавни политики, така и интереса на местни общности.

Дисертационният труд съдържа реални научни резултати, които представляват оригинален принос от страна на докторантката Силвена Байракова и отговарят на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и „Правилник на Софийския университет за присъждане на научни степени и заемане на академични длъжности“. Представените материали и дисертационни резултати съответстват на специфичните изисквания на Философски Факултет, приети във връзка с Правилника на Софийски университет за приложение на ЗРАСРБ.

Дисертационният труд на тема „Българските читалища – между възхвалата и отрицанието. Читалищен мениджмънт в съвременен контекст“ свидетелства, че докторантката Силвена Байракова притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения по научна специалност 3.1. „Социология, антропология и науки за културата“, като показва качества и умения за самостоятелно научно изследване.

Ето защо, убедено давам своята положителна оценка за дисертационния труд и постигнатите резултати и предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен ‘доктор’ на Силвена Неделчева Байракова, в професионално направление 3.1. „Социология, антропология и науки за културата“ (Теория и история на културата. Българското читалище и съвременните политики за култура).

28.04.2020 г.

Русе

Рецензент:

проф. д-р Николай Ненов